

29. Интересные факты об олимпийских и паралимпийских играх. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://ru.exrus.eu/> Интересные-факты-об-олимпийских-и-паралимпийских-играх-id504745616ccc195208000eeb., 11.02.2014.

Надійшла до редакції 27.05.2014 р.

ББК 63.3(4Укр)52–2+63.3(4Укр)53–2

ФЕНОМЕН «ПРЕДСТАВНИЦТВА» У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ ПОРЕФОРМЕНОЇ ДОБИ

І. О. Шандра

АНОТАЦІЯ

«Представництво» є комплексним науковим поняттям, що включає юридичні, політологічні, економічні та історичні аспекти. Враховуючи міждисциплінарність цього явища, у статті проаналізовано історію становлення системи представницьких організацій буржуазії в пореформений період, виділено основні фактори, що впливали на цей процес. Особливу увагу приділено ставленню сучасників (представників влади, громадськості, самих підприємців) до представницьких корпорацій, подано їхню оцінку ролі та значення підприємницьких союзів у промисловому розвитку другої половини XIX – початку XX ст.

Ключові слова: представництво, підприємницькі об'єднання, представницькі організації буржуазії, галузеві союзи промисловців, пореформений період.

«Представництво» – один з механізмів реалізації інтересів торгово-промислових кл. У сучасних розвинених країнах воно проявляється через економічне лобі у різних його формах, фінансово-податкові та юридичні консультативні бюро для бізнесменів, інститути соціальної відповідальності підприємців (навчальні та медичні заклади, установи соціального захисту робітництва), органи зв'язків із громадськістю (ЗМІ, іміджеві програми). Такі методи взаємодії капіталу з владою та суспільством забезпечують позитивний інвестиційний клімат у державі, контрольованість фінансових потоків, ухвалення взаємовигідних рішень у руслі національної стратегії економічного розвитку.

На думку юристів, явище «представництва інтересів» існувало вже в середньовічній Русі [1]. Основою представництва у громадсько-правовому контексті було доручення на здійснення певних дій (повноваження), які призводили до змін у правах та обов'язках того, кого представляли [2]. Протягом століть цей соціальний феномен розвивався та видозмінювався в залежності від умов соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку. Історія знає різні форми представництва інтересів капіталу в органах державної влади. Вплив економічної еліти на прийняття державних рішень міг носити епізодичний характер, а міг набувати чітких обрисів цілої мережі представницьких організацій, що з часом ставали складовою управлінського механізму. Компетенція представницьких об'єднань варіювала від консультативних функцій до реалізації частини владних повноважень. Вперше такі союзи торговців і промисловців виникають у добу Середньовіччя у формі цехів і гільдій. Видатний німецький філософ Г. Гегель, даючи характеристику сучасних йому громадських об'єднань, називав їх «моральним корінням», «джерелом глибини та сили суспільства», які забезпечують органічний зв'язок громадськості з державою [3]. З розвитком виробничих потужностей цехова організація з її суворою регламентацією вироджується,

поступаючись місцем вільним союзам промисловців [4]. Відтоді починається якісно новий період представництва промислових інтересів, результатом якого стало виникнення підприємницьких союзів капіталістичного характеру.

Представницькі організації буржуазії Російської імперії пореформеного часу – наслідок системних змін в економічній і соціальній сферах. Позбавлена можливості європейських шляхів впливу, буржуазія Росії все-таки здійснювала постійний суттєвий тиск на діяльність уряду. Саме підприємницькі представницькі установи відіграли роль з'єднувальної ланки між економічною та політичною елітою країни.

Категорія «представництва» є одним з ключових понять у сучасному цивільному та підприємницькому праві [5], предметом розгляду економіки та політології [6]. Автори різних наукових дисциплін (С. Керимов, В. Биковець, Я. Жаліло, С. Романенко) одностайні в оцінці цього явища як вельми важливого для розбудови ефективної системи господарювання на нинішньому етапі ринкових перетворень та створення дієвих інститутів громадянського суспільства в Україні. У вітчизняній історичній науці роботи теоретико-методологічного характеру, присвячені проблемі представництва промислових інтересів, відсутні. Серед російських досліджень варто привернути увагу до колективної монографії «Группы интересов и российское государство», в якій автори пропонують розглядати це явище з позиції теорії неокорпоративізму, виділяють особливості формування «груп інтересів» на різних стадіях історичного розвитку [7].

Історичний аналіз формування системи представництва інтересів торгово-промислових верств у пореформений період дозволить використати набутий досвід для напрацювання ефективних механізмів співпраці влади та капіталу, а оціночні судження сучасників тих подій та науковців щодо ролі та значення підприємницьких союзів у промисловому розвитку XIX – початку XX ст. дозволять критично підходити до запропонованих підприємцями представницьких структур, уникнути відомих в історії труднощів на цьому шляху та сформуванню громадські підприємницькі корпорації у відповідності до вимог часу.

Звернення до джерел допоможе заповнити як інформаційну, так і практично-прикладну прогалину щодо створення дієвої структури представництва інтересів підприємців. Перші роботи з історії підприємницьких союзів відносяться до кінця XIX – початку XX ст. У них автори (Є. Лур'є, А. Єрманський (А. Гушка, Л. Нісселович) роблять перші спроби систематизувати, класифікувати та визначити роль підприємницьких організацій буржуазії у пореформеному розвитку Російської імперії [8]. Яскраві епітети щодо діяльності представницьких корпорацій знаходимо в роботах безпосередніх учасників підприємницького руху (А. Вольського – керуючого справами Ради З'їздів представників промисловості та торгівлі, В.А. Добролюбова – учасника з'їздів гірничопромисловців Півдня Росії, П. Фоміна – професора, секретаря З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії) [9]. Цінні відомості щодо європейської та вітчизняної системи представництва знаходимо у друкованих органах представницьких корпорацій («Горно-заводской листок» – журнал Ради З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії, «Промышленность и торговля» – часопис Ради З'їздів представників промисловості та торгівлі) [10]. Це питання стає предметом аналізу і на сторінках популярних всеросійських видань – «Образование», «Новое время», «Наша заря» [11]. Комплексне вивчення зазначених матеріалів з урахуванням новітніх підходів до розуміння феномену «представництва» дозволить висвітлити представницькі організації буржуазії пореформеної доби як одну з важливих складових економічного розвитку країни.

У широкому контексті під підприємницькими союзами розуміється «об'єднання підприємців для захисту економічних інтересів» [12]. Це поняття включає кілька видів організацій, оскільки становище промисловців як учасників виробництва відрізняється

багатогранністю суспільних зв'язків, у які вони втягнуті. Перш за все, необхідність в об'єднанні підприємців була зумовлена діяльністю апарату державної влади. Податкова, залізнична, митна та інші сфери державної політики так чи інакше вступали в протиріччя з інтересами підприємців. Крім того, промисловці змушені були опікуватися покращенням техніки виробництва, вирішувати проблеми ринків збуту продукції та ринків праці, формування цінової політики та створення позитивного образу промислової діяльності. Весь комплекс окреслених завдань розподілявся на три великих напрями, де підприємці постають як носії комерційних інтересів, роботодавці й суб'єкти суспільно-політичного життя. Перший напрям завдань спонукав промисловців до створення картелів, трестів, синдикатів, другий – союзів роботодавців, третій – з'їздів, дорадчих контор тощо [13].

Об'єктом впливу організацій останньої категорії є держава, тобто всі органи законодавчої та виконавчої влади як такі. Свої завдання вони реалізовували шляхом систематичного тиску на владні установи та громадську думку. Відповідно до визначеної мети кристалізується й зміст діяльності цих організацій, який зводиться до представництва інтересів капіталу перед державними органами, що формують економічну та соціальну політику в країні. Саме тому ці об'єднання найкраще характеризуються назвою «представницькі», яка відображає їхні суттєві змістовні ознаки.

«Представництво» в його юридичному контексті об'єктивно виникає між виробниками та споживачами, постачальниками та виробниками, підприємцями та владою [14]. В умовах широкомасштабного капіталістичного виробництва власники починають діяти через особистих або колективних представників (тобто представницькі об'єднання) з метою підвищення ефективності своїх підприємств. Показово, що теорія представництва вперше була розроблена відомим юристом XVII ст. Гуго Гроцієм у Голландії – країні, яка раніше за всіх в Європі перейшла на капіталістичний спосіб виробництва [15]. У другій половині XIX ст. вона стає популярною і в Російській імперії, представництво розглядається не тільки як комплекс повноважень, а і як низка обов'язків перед довірцями.

Представницькі організації як в Російській імперії, так і в країнах Західної Європи можна класифікувати відповідно до ініціативи утворення на офіційні та приватні [16]. Офіційні організації виникли за переважної участі держави, а приватні – з ініціативи зацікавлених підприємців. Перші повинні були виконувати функцію посередницького органу у справах промисловості між центральними й місцевими органами влади та торгово-промисловим класом. Установи офіційного представництва об'єктивно виникли набагато раніше за підприємницькі об'єднання приватного типу. Спеціальні дорадчі торгово-промислові з'їзди вперше були скликані за правління Катерини I у 1727 р. [17]. Коли розвиток промисловості й торгівлі досяг значного рівня, урядові кола відчули потребу участі підприємців у комісіях та нарадах з економічних питань. Для ефективного управління й контролю держава ініціювала створення організацій, які б відображали інтереси торгово-промислового стану. Це спонукало можновладців до створення організацій представництва інтересів відповідних професійних груп – мануфактурних та комерційних комітетів, біржових товариств [18]. На українських землях було утворено тільки два комітети торгівлі та мануфактур – Київський та Одеський [19]. Торговий капітал був представлений десятьма біржовими комітетами, серед яких найбільш активну діяльність розгорнули Київський, Одеський та Харківський [20].

Через такі громадські інститути представники торгово-промислових кіл отримали можливість брати пряму участь у діяльності державного апарату. Але це був процес еволюції представництва лише з позиції влади. Разом з тим, сам торгово-промисловий

клас усвідомлював вагу колективного впливу. Перевага підприємців полягала в тому, що за допомогою численного штату досвідчених фахівців вони мали можливість усебічного дослідження будь-яких економічних питань. Для уряду підприємницькі організації відігравали роль допоміжних органів, для торгово-промислових кіл – їх повноважних представників. За відсутності альтернативи, офіційне представництво створило фундамент, на якому будувалася система захисту інтересів підприємців. Органи офіційного представництва промисловості й торгівлі працювали за принципом територіальності, тобто поширювали свою компетенцію на конкретний регіон. Їхній склад призначався урядом, у своїй діяльності вони були обмежені законодавчо закріпленими нормами, не мали права вільного внесення доповнень у програму засідань. Зокрема, діяльність Ради торгівлі та мануфактур обмежилася лише розглядом прохань та наданням привілеїв [21]. Недоліки офіційного представництва щодо їхньої компетенції й кола учасників стали однією з причин появи приватних організацій підприємців. Такі об'єднання підприємців, найбільш поширеними з яких були з'їзди, виявилися органічною відповіддю на запити капіталістичної епохи. Як свідчив європейський досвід (дортмундський гірничозаводський союз, товариство німецьких залізо- та сталепромисловців), з часом саме приватні промислові союзи здійснювали значно більший вплив на дії уряду в економічній сфері, ніж офіційні органи представництва [22].

Початок приватним зібранням підприємців поклали епізодичні торгово-промислові з'їзди (1865 р. в Москві, 1870 р. в Санкт-Петербурзі, 1872 р. в Москві) [23]. Але така форма представництва не виправдала покладених на неї надій. Відсутність організаційного оформлення та постійно діючих виконавчих органів виключали можливість проведення виробленої на з'їздах політики, не забезпечували виконання прийнятих рішень, що робило їх фактично безрезультатними. Загальноекономічні перетворення, розвиток капіталістичних відносин, інтенсивний процес формування промислової буржуазії обумовили появу галузевих з'їздів підприємців. Проект заснування товариства підприємців у межах однієї галузі вперше розробило Міністерство фінансів ще на початку XIX ст. В урядовій концепції реформування Гірничого управління від 13 липня 1806 р. зазначалися переваги діяльності підприємницьких організацій у західноєвропейських країнах та підкреслювалася необхідність отримання урядом відомостей не від окремих промисловців, а від їх асоціації [24]. Передбачалося доручити кільком петербурзьким заводчикам організувати скликання представників від регіонів [25]. Але цей проект так і не був втілений у життя почасти через інертність самих гірничопромисловців, їх невисокий на той час соціально-економічний статус, а почасти через атмосферу чиновницької системи, у якій якщо й виникало бажання взяти участь у громадській роботі, то швидко атрофувалося.

Підтримку ідей приватного представництва промислових інтересів висловлювали знакові фігури російської політики. Так, видатний державний діяч С.Ю. Вітте у своєму зверненні до представників біржових комітетів зокрема зазначав: «Організуйтеся так, щоб ви могли періодично з'їжджатися на загальні та обласні з'їзди, щоб у вас були постійні бюро або інші установи, які б об'єднували вас. Майте свої органи друку для з'ясування всіх ваших інтересів у правильному їх світлі, для захисту їх перед громадською думкою, і для підготовки їх подання урядові...» [26]. Сам С. Вітте на початку своєї кар'єри був активним учасником з'їздів представників російських залізних доріг, які виконували координуючу роль у питаннях узгодження експлуатації залізничної мережі [27].

Починаючи з 70-х рр. XIX ст., в українських землях виникає низка галузевих територіальних представницьких структур (з'їзди гірничопромисловців Півдня Росії

(м. Харків, 1874 р.), Всеросійське товариство цукрозаводчиків (м. Київ, 1897 р.), З'їзди судновласників Чорноморсько-Азовського району (м. Одеса, 1909 р.), З'їзди представників промисловості та торгівлі Півдня Росії (м. Одеса, 1911 р.) та ін.). Підприємницькі кола були представлені у загальнодержавних об'єднаннях галузевого типу (З'їзди представників паровозобудівних заводів, З'їзди представників акціонерних комерційних банків), на всеросійських економічних форумах (Всеросійські з'їзди представників промисловості та торгівлі, Всеросійські з'їзди біржової торгівлі та сільського господарства). Усього в другій половині XIX – на початку XX ст. в країні діяло близько 150 подібних підприємницьких об'єднань.

Представницькі організації буржуазії стали особливим явищем в економічному житті пореформеної доби, гідним виразником інтересів промисловості, транспорту, сільського господарства, кооперації, фінансово-банківської сфери. Важливість роботи представницьких об'єднань підкреслювали й самі службовці державних органів. Міністерство державних маєтностей в огляді своєї діяльності за 80 – 90-і рр. XIX ст. зокрема зазначало: «Серед заходів, які сприяють розвитку гірничого промислу, набули особливого значення з'їзди гірничопромисловців. Користь від з'їздів безсумнівна: гірничопромисловці знайомляться на них між собою, обмінюються думками й з'ясовують взаємно власні потреби; уряд же отримує можливість дізнаватися про ці потреби від самих зацікавлених осіб» [28]. Але при всьому тому підприємців ніколи не полишало відчуття цілковитої залежності від уряду, усвідомлення хиткості свого статусу в умовах монархічного ладу. Яскравим прикладом цього є запалом сказані слова одного з уповноважених XI з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії (1886 р.) І. Данилова: «Чим же завинили уповноважені, що міністерство так вирішило; міністерство могло вирішити, щоб ми зовсім ні про що не розмовляли» [29]. Підприємців обтяжувала обмеженість своєї діяльності лише дорадчими функціями, відсутність законодавчо закріплених управлінських повноважень у соціально-економічній сфері, можливості впровадження термінових заходів, що влучно відображала назва статті в «Новом времени» одного з керівників загальноросійського представницького об'єднання А. Вольського – «Три роки застою та дюжина з'їздів» [30]. З іншого боку, «гра в парламент» на промислових з'їздах, не характерна для монархічного ладу, викликала занепокоєння консервативних кіл [31].

Порівняно з іншими суспільними силами торгово-промисловий клас у другій половині XIX – на початку XX ст. був чітко організованим, об'єднаним у міцні корпорації. Цю вдалу рису буржуазії відмічали навіть противники капіталістичного ладу, виділяючи «силу багатства, організації та знання» (курсив наш – *І.Ш.*) як її сильні сторони [32]. Публіцистика початку XX ст. відзначала, що «відстоювати свої класові інтереси вітчизняні капіталісти вміють з такою енергією, якій не можна не віддати належне. Більш того: вони проявляють при цьому такий ступінь згуртованості, європейської організованості, якої в нас не звикли чекати від промисловців» [33].

Таке багатогранне явище, яким стала система представницьких організацій підприємців та промисловців, дістала неоднозначну оцінку. Погляди сучасників поляризувалися на позитивні та негативні, відбиваючи, перш за все, уподобання самого автора. Дослідник А. Єрманський вказував, що «самі промисловці, замкнувшись у свої організації, у тісній взаємодії з органами державної влади, непомітно, але систематично та енергійно отримували для себе групову користь» [34]. Представники середніх капіталів діяльність представницьких організацій характеризували як «найсумніший факт цього російського парламентаризму, де маса є завжди страждальною заради наживи кількох одиниць» [35]. Еліта представницьких об'єднань весь стрімкий промисловий розвиток пореформеної доби пов'язувала з налагодженням представництва інтересів буржуазії у владних колах. Так, голова Ради З'їздів

представників промисловості та торгівлі М. Авдаков, оцінюючи взаємодію влади та капіталу, наголошував – «до сих пір нас ніхто ніколи ні в чому не обмежував, а навіть, навпаки, ми завжди користувались широким простором» [36].

Погляди істориків щодо оцінки ефективності роботи представницьких організацій також суттєво розходяться. В. Крутіков відзначає, що на кінець XIX ст. підприємці досягли позитивних результатів у більшості своїх клопотань, помітно посилили свій вплив на економічну політику уряду [37]. У роботі Л. Шепелева підкреслюється, що з'їзди промисловців були єдиним органом, за яким уряд визнавав представлення інтересів промисловців [38]. В унісон з ним Я. Лівшин вважав, що система представницьких організацій становила «могутній апарат впливу на урядову машину» [39]. На відміну від названих дослідників О. Степанський вказував на нездатність буржуазії в повній мірі скористатися тим ступенем «свободи союзів та зібрань», який надавався їм самодержавством [40]. У більшості досліджень радянської доби представницьким організаціям давались непривабливі визначення на зразок «прямих ставлеників іноземної фінансової буржуазії» [41].

Самі ж учасники представницького руху вважали свою діяльність важливим фактором у промисловому житті імперії [42]. Численну критику на свою адресу керівники представницьких корпорацій сприймали конструктивно, усвідомлюючи, що «негативна критика дається легко, творча ж праця сповнена всіляких перепон» [43].

Феномен «представництва» торгово-промислових інтересів полягав, перш за все, у самому факті існування громадських організацій буржуазії, визнання їх об'єктивними та повноважними виразниками потреб економічної еліти країни. Згуртованість підприємців мала позитивні наслідки насамперед у періоди нестабільності, кризових явищ (епідемії, економічні екстремуми, політичні зміни та військові конфлікти), дозволяла знаходити більш ефективні та дієві стабілізаційні методи, реально допомагати промисловцям, робітникам, країні в цілому. Суттєвим досягненням представницьких об'єднань підприємців стало поступове утвердження в суспільній думці уявлень про необхідність інтенсивного промислового розвитку. Зі свого боку, держава мала реагувати на зміцнення суспільного впливу та економічної значущості буржуазії. Кардинальні реформування у державному управлінні на початку XX ст. як раз і були формою пристосування монархічного устрою до капіталістичного ладу.

РЕЗЮМЕ

«Представительство» является комплексным научным понятием, которое содержит в себе юридические, политологические, экономические и исторические аспекты. Для всестороннего рассмотрения данного феномена в работе использованы монографические исследования, материалы работы представительских организаций буржуазии, периодическая и публицистическая литература конца XIX – начала XX вв., а также изучены подходы к определению данного понятия в политологии, экономике, гражданском и предпринимательском праве. Учитывая междисциплинарность этого явления, в статье проанализировано историю становления системы представительских организаций буржуазии в пореформенный период, выделены основные факторы, влияющие на этот процесс. Формирование представительских структур экономической элиты рассматривается как двухсторонний процесс: с одной стороны – заинтересованность правительства в получении экспертной оценки деловых кругов о состоянии развития отраслей экономики и возможных путей повышения эффективности развития экономики; с другой стороны – инициатива самих промышленников и предпринимателей в создании действенных механизмов влияния на принятие правительственных решений. В ходе анализа исторической конъюнктуры в статье охарактеризованы органы представительства официального характера (комитеты

торговли и мануфактур, биржевые комитеты), показано их отличие от органов частного представительства (съезды, совещательные конторы, общества и т.п.). Особое внимание уделено отношению современников (представителей власти, общественности, самих предпринимателей) к представительским корпорациям, приводится их оценка роли и значения предпринимательских союзов в промышленном развитии второй половины XIX – начала XX вв. Также рассмотрены оценочные суждения историков разных исторических периодов (дореволюционного, советского, современного) относительно степени влиятельности как представительских организаций, так и самой буржуазии в условиях монархического правления. В статье делается вывод о непосредственной зависимости этих предпочтений от позиции самого автора, доминирующей мировоззренческой концепции в тот или иной отрезок времени. Подчеркивается ключевое значение системы представительства в условиях, когда решения должны были приниматься быстро, а финансовые потоки направляться на выполнение конкретных задач.

Ключевые слова: представительство, предпринимательские объединения, представительские организации буржуазии, отраслевые союзы промышленников, пореформенный период.

SUMMARY

«Representation» is a complex scientific concept which includes legal, political, economic and historical aspects. For a comprehensive review of this phenomenon in the work were used monographic studies, work materials of representative organizations of the bourgeoisie, periodic and journalistic literature of late XIX – early XX centuries, and also were studied approaches to the definition of this concept in political science, economics, civil and business law. Given the interdisciplinarity of this phenomenon, in article is analyzed the history of formation of representative organizations of the bourgeoisie in post-reform period, are selected the basic factors, which have influence on this process. Formation of representative structures of the economic elite is considered as a two-way process: on the one hand - the government's interest in obtaining of the expert evaluation of the business community about state of development of branches of economics and possible ways to improve the efficiency of the economy; on the other hand – the initiative themselves of Industrialists and entrepreneurs in the creation of effective mechanisms to influence government decisions. During the analysis of the historical conjuncture in article are characterized bodies of representative of an official nature (committees of trade and manufactures, Exchange Committees), is showed their difference from private bodies of representation (congresses, advisory firms, societies, etc.). Particular attention is paid to the attitude of contemporaries (representatives of the government, general public, the entrepreneurs) to the representative corporations, is presented their assessment of the role and the significance of the entrepreneurial alliances in industrial development of the second half of the XIX – the beginning of XX centuries. Also are considered value judgments of historians of different historical periods (pre-revolutionary, Soviet, contemporary) relatively of the degree of influence as representative organizations, as the bourgeoisie itself in condition of monarchical rule. The article concludes about direct dependence of these preferences from the position of the author and about dominant worldview concept in one or the other period of time. Is underlined the key importance of the system of representation in conditions, when decisions had to be made quickly and financial flows had to be directed to perform specific tasks.

Keywords: representation, entrepreneurial associations, representative organizations of the bourgeoisie, sectoral unions of industrialists, post-reform period.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Зинченко С.А. Представительство в гражданском и предпринимательском праве России / С.А. Зинченко, В.В. Галлов. – Ростов-на-Дону: Издательство СКАГС, 2004. – С. 21.
2. Керимов С.Г. Представництво за законом в цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.Г. Керимов. – К., 2006. – С. 14-15.
3. Перегудов С.П. Группы интересов и российское государство / С.П. Перегудов, Н.Ю. Лапина, И.С. Семенов. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 32.
4. Шнейдер В. О совещательных учреждениях по делам торговли и промышленности / В. Шнейдер. – СПб.: Тип. А. Каспари, 1884. – С. 7.
5. Зинченко С.А. Представительство в гражданском и предпринимательском праве России / С.А. Зинченко, В.В. Галлов. – Ростов-на-Дону: Издательство СКАГС, 2004. – 256 с.; Керимов С.Г. Представництво за законом в цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.Г. Керимов. – К., 2006. – 19 с.
6. Биковець В. Лобізм у системі представництва інтересів / В. Биковець // Політичний менеджмент. – 2006. – № 5. – С. 44-52; Жаліло Я. Роль об'єднань промисловців та підприємців в економіці перехідного періоду / Я. Жаліло, С. Романенко // Економіка України. – 1997. – № 6. – С. 37-45.
7. Перегудов С.П. Группы интересов и российское государство / С. П. Перегудов, Н. Ю. Лапина, И.С. Семенов. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 352 с.
8. Лурье Е.С. Организация и организации торгово-промышленных интересов в России / Е.С. Лурье. – СПб.: Изд. СПб. политехн. ин-та Императора Петра Великого, 1913. – 191 с.; Ерманский А. Крупная буржуазия до 1905 года / А. Ерманский // Общественное движение в России в начале XX-го века / [под. ред. Л. Мартова, П. Маслова и А. Потресова]. – Кн. 2. – Т. 1. – Ч. 2. – СПб.: Тип. товарищества «Обществ. польза», 1911. – С. 313-348; Нисселович Л. Н. О торгово-промышленных представительных учреждениях / Л. Н. Нисселович. – СПб.: Тип. Георга Дюнтца, 1882. – 13 с.
9. Вольский А. Три года застоя и дюжина съездов / А. Вольский // Новое время. – 1903. – № 9718 (25 марта). – С. 3; Добролюбов В.А. О положении каменноугольной промышленности Донецкого бассейна и об отношении к ней ее руководителей и руководимых: в 2 ч. / В.А. Добролюбов. – Ч. 1. – СПб.: Тип. И.Н. Скороходова, 1888. – 225 с.; Фомин П. И. Краткий очерк истории съездов горнопромышленников Юга России / П. И. Фомин. – Харьков: Тип. и литогр. М. Зильберберг и С-вья, 1908.-173 с.
10. Монковский Ч. По поводу статьи Вольского: «Три года застоя и дюжина Съездов» / Ч. Монковский // Горно-заводской листок. – 1903. – № 10. – С. 6092-6094; Германские предпринимательские союзы для защиты общих экономических интересов // Промышленность и торговля. – 1908. – Т. 1 (янв. – июнь). – С. 211-214.
11. Пажитнов К. Очерк развития буржуазии в России / К. Пажитнов // Образование. – 1907. – № 2а. – С. 1-23; Вольский А. Три года застоя и дюжина съездов / А. Вольский // Новое время. – 1903. – № 9718 (25 марта). – С. 3; Ерманский А. К характеристике российской крупной буржуазии / А. Ерманский // Наша заря. – 1912. – № 1-2. – С. 47-59.
12. Лурье Е.С. Указ. соч. – С. 1.

13. Гушка А.О. Представительные организации торговопромышленного класса в России / А. О. Гушка. – СПб.: Типо-литогр. Шредера, 1912. – С. 7.
14. Зинченко С.А. Указ. соч. – С. 9.
15. Там само. – С. 10.
16. Лурье Е.С. Указ. соч. – С. 13.
17. Нисселович Л.Н. Торгово-промышленные совещательные учреждения в России. Исторический очерк / Л.Н. Нисселович. – СПб.: Тип. Е. Евдокимова, 1887. – С. 5.
18. Ерманский А. Крупная буржуазия до 1905 года. – С. 332-333.
19. Гушка А.О. Представительные организации торгово-промышленного класса в России / А. О. Гушка // Записки Императорского русского технического общества. – 1912. – № 2. – С. 51.
20. Там само. – С. 50-51.
21. Нисселович Л. Н. Указ. соч. – С. 12.
22. Германские предпринимательские союзы для защиты общих экономических интересов. – С. 212.
23. Лившин Я. И. «Представительные» организации крупной буржуазии в России в конце XIX – начале XX вв. / Я. И. Лившин // История СССР. – 1959. – № 2. – С. 102.
24. Лурье Е.С. Указ. соч. – С. 33.
25. Нисселович Л.Н. История заводско-фабричного законодательства: в 2 ч. / Л. Н. Нисселович. – Ч. 2. – СПб.: Скоропечатня А. Мучника, 1884. – С. 48.
26. Пажитнов К. Указ. соч. – С. 13.
27. Слепнев И. Н. С. Ю. Витте и железнодорожная тарифная реформа 8 марта 1889 года (к вопросу о балансе предпринимательских интересов и экономической политики) / И. Н. Слепнев // Отечественная история. – 1998. – № 5. – С. 21.
28. Обзор деятельности министерства государственных имуществ (ныне министерство земледелия и государственных имуществ) в царствование императора Александра III (1881 – 1894 гг.). – СПб.: Тип. В. Ф. Киршбаума, 1901. – С. 169.
29. Труды XII съезда горнопромышленников юга России, бывшего в городе Харькове со 2-го по 17-е ноября 1887 г. – Ч. 2. Стенографические отчеты заседаний. – Харьков: Тип. Зильберберга, 1887. – С. 38-39.
30. Вольский А. Указ. соч. – С. 3.
31. Крутиков В.В. Источники по социально-экономической истории Украины периода капитализма (1861 – 1900) / В.В. Крутиков. – Днепропетровск: ДГУ, 1980. – С. 113.
32. Ленін В.І. Уроки революції / В.І. Ленін // Повне зібрання творів: [пер. з 5-го рос. вид.]. – Т. 34. – К.: Політвидав України, 1973. – С. 56.
33. Ерманский А. Крупная буржуазия до 1905 года. – С. 324.
34. Ерманский А. К характеристике российской крупной буржуазии / А. Ерманский // Наша заря. – 1912. – № 3. – С. 50.
35. Добролюбов В.А. Указ. соч. – С. 8.
36. Ерманский А. К характеристике российской крупной буржуазии. – С. 29.
37. Крутіков В.В. Буржуазія України та економічна політика царизму в пореформений період / В.В. Крутіков. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1992. – С. 148.
38. Шепелев Л. Е. Царизм и буржуазия во второй половине XIX в. / Л. Е. Шепелев. – Л.: Наука, 1981. – С. 164.
39. Лившин Я. И. Указ. соч. – С. 114-115.
40. Степанский А. Д. Общественные организации в России на рубеже XIX – XX веков / А. Д. Степанский. – М.: Типография Главархива СССР, 1982. – С. 19.
41. История технического развития угольной промышленности Донбасса: в 2 т. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 67.

42. Фомин П. И. Указ. соч. – С. 11.
43. Монковский Ч. Указ. соч. – С. 6092.

Надійшла до редакції 6.05.2014 р.

Всесвітня історія

ББК ТЗ(2)6-83Ленін+ТЗ(2)61-56

ОСОБИСТЕ СТАВЛЕННЯ В. І. ЛЕНІНА (УЛЬЯНОВА) ДО ВИРІШЕННЯ «ЄВРЕЙСЬКОГО ПИТАННЯ»

О. Ю. Сучкова

АНОТАЦІЯ

На основі аналізу творів російського політичного і державного діяча, першого керівника радянської держави В. І. Леніна (Ульянова) досліджується його ставлення до єврейського народу та пропозиції щодо вирішення «єврейського питання». В роботі висвітлюється негативне ставлення В. І. Леніна до антисемітизму і погромного руху проти євреїв, розкривається полеміка лідера більшовиків із діячами Загального єврейського робітничого союзу у Литві, Польщі, Росії (Бунду), викладені основні положення теорії національного рівноправ'я та розвитку єврейської культури. Дана оцінка особистого бачення В. І. Леніним вирішення «єврейського питання» шляхом асиміляції.

Ключові слова: В. І. Ленін (Ульянов), євреї, «єврейське питання», антисемітизм, погроми, Бунд, сіонізм, асиміляція, їдиш, іврит.

Володимир Ілліч Ленін (справжнє прізвище – Ульянов; 22(10).04.1870 – 21.01.1924) був однією з наймасштабніших і найскладніших політичних фігур ХХ століття. Тому історики новітнього часу під впливом еволюції історичних цінностей продовжують аналізувати його особистість, діяльність, спадщину. Кожне десятиріччя, починаючи з 1920-х років, вносило свої особливості в розуміння образу В. І. Леніна та аналіз його праць. Дослідження ставлення лідера більшовиків до вирішення «єврейського питання», а також впливу особистої позиції В. І. Леніна на національну політику РСДРП(б) залишається актуальним й до сьогодення.

Різним аспектам діяльності В. І. Леніна присвячена величезна кількість наукової, науково-популярної та художньої літератури. Лише один з бібліографічних вказівників творів лідера більшовиків та літератури про нього складається з 19 томів [1]. Основні роботи В. І. Леніна з національного питання взагалі були опубліковані в окремій збірці «Питання національної політики і пролетарського інтернаціоналізму» [2]. Єдина збірка «Ленін про єврейське питання в Росії» зі вступом голови Єврейського комісаріату при Народному комісаріаті по справах національностей та Центрального бюро єврейських секцій при ЦК РКП(б) С. М. Діманштейна була видана у 1924 році [3]. В ній вміщені окремі статті та низка думок, які висловлював політик-революціонер у різні часи, а також документи: Законопроект про національне рівноправ'я, що був внесений на розгляд фракцією РСДРП; Декларація прав народів Росії від 2 листопада 1917 р.; Декрет Ради Народних Комісарів «Про припинення в корені антисемітського руху» від 27 липня 1918 р. та Доповідна записка Центрального бюро єврейських комуністичних секцій при ЦК РКП(б) і Головного бюро єврейських комуністичних секцій при ЦК КП(б)У.